

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

PROBLEM ASPECTS OF PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE AGAINST CHILDREN DURING THE WAR IN UKRAINE

Семікоп Н.В., аспірантка кафедри адміністративної діяльності поліції
Одеський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена проблемним питанням, які виникають у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей під час повномасштабних воєнних дій, які почалися в Україні 24 лютого 2022 року. Не дивлячись на те, що офіційна статистика Національної поліції України фіксує зменшення випадків звернення щодо фактів домашнього насильства, насправді ця проблема ще більше зросла, а рівень її латентності значно підвищився. Це пов'язано з тим, що частина постраждалих осіб, в тому числі і дітей, применшує важливість звернення з цього питання і взагалі не заявляє про такі факти. Аналізуються фактори, які сприяють зниженню рівня реагування на факти домашнього насильства з боку державних органів та інших інституцій. Зазначається, що, не дивлячись на деякі об'єктивні причини зменшення ресурсів держави, система заходів запобігання та протидії домашньому насильству повинна бути відновлена в повному обсязі. Акцентується увага на тому, що абсолютно неприпустимою є відмова реагування на факти домашнього насильства із посиланням на воєнний стан.

Особливий акцент робиться на дітях, які знаходяться у зв'язку з війною за кордоном і потрапляють в ситуацію домашнього насильства. Аналізуються складності, з якими можуть вони зустрітися, та вказується на важливість здійснювати профілактику та виявляти дітей, щодо яких є прояви вчинення домашнього насильства, під час онлайн навчання. Також зазначається, що для підвищення рівня реагування на факти домашнього насильства важливо дослідити питання та внести відповідні зміни до чинного законодавства щодо включення до переліку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству посольства та консульства України.

Ключові слова: домашнє насильство, діти, війна, діти за кордоном, суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

The article is devoted to problematic issues that arise in the field of preventing and combating of domestic violence against children during full-scale war that began in Ukraine on February 24, 2022. Despite the fact that the official statistics of the National Police of Ukraine record a decrease in the number of complaints about domestic violence, in reality this problem has grown even more, and the level of its latency has increased significantly. This is due to the fact that some of the affected persons, including children, downplay the importance of addressing this issue and do not report such facts at all.

The factors that contribute to the reduction of the level of response to the facts of domestic violence on the part of state bodies and other institutions are analyzed. It is noted that, despite some objective reasons for the reduction of state resources, the system of measures to prevent and combat domestic violence should be fully restored. Attention is drawn to the fact that it is absolutely unacceptable to refuse to respond to facts of domestic violence with reference to martial law.

Special emphasis is placed on children who are connected to the war abroad and fall into a situation of domestic violence. The difficulties they may encounter are analyzed, and the importance of teachers during online education to implement prevention and identify children with signs of domestic violence is indicated. It is also noted that in order to increase the level of response to the facts of domestic violence, it is important to investigate the issue and make changes to the current legislation regarding the inclusion in the list of entities that carry out measures in the field of prevention and countermeasures against domestic violence of the Embassy and Consulate of Ukraine.

Key words: domestic violence, children, war, children abroad, subjects implementing measures in the field of prevention and combat of domestic violence.

Однією із найбільш уразливих категорій, які потерпають від домашнього насильства, є, безперечно, діти. Внаслідок фізичної та психічної незрілості, залежності від дорослих, вони частіше стають постраждалими особами через неспроможність захистити свої права та інтереси. Також доволі часто трапляються ситуації, що діти банально не ідентифікують дії по відношенню до себе як насильство. Події, які відбуваються останніми роками, ще більше загострили цю проблему через ряд факторів. Значним випробуванням для всього світу, в тому числі і для України стала пандемія COVID-19, під час якої, як показують дослідження, рівень домашнього насильства значно зріс. Як слушно зауважила міністерка Франції Марлен Скяппа в інтерв'ю газеті *Le Parisian* 28 березня 2020 року, «ув'язнення (*мається на увазі постійне знаходження вдома – прим. автора*) є живильним середовищем для домашнього насильства» [1]. Дійсно, різкий спалах випадків домашнього насильства був зафіксований в усіх країнах світу. За оцінкою поліцейських, 90% причин такого насильства безпосередньо пов'язані з епідемією COVID-19 [2]. А, наприклад, найбільша у Великій Британії благодійна організація з питань домашнього насильства *Refuge* повідомила про збільшення на 700% дзвінків на свою лінію допомоги лише за один день [3].

Подібна ситуація, на жаль, не минула і Україну. За результатами дослідження, проведеного громадською організацією «Ла-Страда Україна», на Національну гарячу

лінію для дітей та молоді в докарантинний період (зокрема за січень-лютий 2020 р.) в середньому щомісяця надходило приблизно 1500-1600 звернень, а із запровадженням 12 березня 2020 р. карантинних обмежень на території України кількість звернень зросла у 5-7 разів [4, с. 6].

Сьогодні Україна опинилася у значно серйознішій загрозі, ніж пандемія коронавірусу. У зв'язку з повномасштабними бойовими діями на території нашої держави, проблема домашнього насильства щодо дітей не тільки нікуди не зникла, а ще більше загострилася, оскільки факторів, які є «живильним середовищем» для виникнення домашнього насильства, значно побільшало. Тож метою цього дослідження є виявлення проблемних аспектів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей, в тому числі і таких, які з початком повномасштабних бойових дій на території України виїхали за кордон.

Домашнє насильство, протидія та боротьба з цим явищем останніми роками в Україні є надзвичайно актуальною темою, яка цікавить науковців та практиків різних галузей права. Якщо акцентувати увагу саме на роботах дослідників з питань домашнього насильства щодо дітей, то можна виділити праці В.В. Байдик, А.Б. Благої, О.О. Лазаренко, К.Б. Левченко, Г.О. Христової та ін.

Війна в Україні стала важким випробуванням як для дорослих, так і для дітей. В період з 24 лютого по 31 липня 2022 року на Національну гарячу лінію для дітей та молоді надійшло більше 50 000 звернень, з них майже 20 % –

близько 10 000 звернень стосувалися ситуацій домашнього насильства щодо дітей. В переважній більшості це стосувалося насильства зі сторони батька або матері чи інших близьких родичів, а також випадків, коли дитина стала свідком насильства, зокрема батька до матері чи матері стосовно батька. Якщо говорити про форми домашнього насильства стосовно дітей, то повідомлялося про випадки психологічного насильства – 47 % звернень, 24 % звернень стосувалося фізичного насильства, 20 % – економічного, 9 % сексуального насильства [5]. Важливо розуміти, що ці статистичні дані не відображають реальну картину домашнього насильства щодо дітей в Україні, оскільки ґрунтуються лише на результаті звернень на гарячу лінію. Втім, прослідкувати тенденцію можна, як і уявити собі, яким же чином виглядає реальна картина, з урахуванням того, що приведена статистика – лише верхівка айсбергу.

Під час війни в Україні ситуація з домашнім насильством ще більше загострилася, оскільки до «традиційних» причин, які сприяють його вчиненню, додалися ще нові умови воєнного стану. По-перше, всі негативні фактори, що характеризували наростання напруги між членами сім'ї та іншими особами, які підпадають під дію законодавства про домашнє насильство, не тільки залишилися, а й помножилися у багато разів. Знаходження дорослих у стані постійного стресу ще більше напружує обстановку, зменшує їх можливість контролювати свої емоції та дії, і кожна дрібниця може стати приводом до зриву. Як зазначає М. Легенька, воєнні дії, різноманітні економічні та соціальні чинники можуть додавати психоемоційного навантаження, і домашнє насильство відбувається навіть у тих сім'ях, де ніколи насильства не було раніше [6]. Особливо від цього страждають діти, які підпадають під «гарячу руку» і на яких дорослі виплескують свою злість та відчай. І навіть у тому випадку, якщо по відношенню до дітей безпосередньо насильство не вчиняється, побачене ними також може сильно травмувати дитину, недарма діти-свідки в такому випадку відповідно до чинного законодавства також є постраждалими особами. Але у будь-якому разі, це може бути поясненням, але ніяк не виправданням фактів насильства щодо дітей.

Діти, так само як і дорослі, переживають важкий стрес. Навіть якщо мова йде про дітей, які не знаходяться безпосередньо в районі проведення бойових дій, все одно вони розуміють, що їх життя змінилося. Особливо це стосується дітей, які є внутрішньо переміщеними особами або виїхали за кордон. Вони сумують за своїми друзями, зміною умов життя, звичної рутини. І було би неправильним вважати, що вони маленькі, нічого не усвідомлюють та легко адаптуються до змін. Навпаки, їм ще складніше, тому що через незрілість нервової системи, відсутності життєвого досвіду, вони не завжди можуть керувати своїми емоціями, що проявляється у вередуванні зовсім маленьких та показово неприйнятної поведінки у підлітків. Підлітковий вік є кризовим періодом, який під час війни ще складніше проходить. Не всі батьки, які і самі в стресі, здатні розуміти, що таким чином дитина реагує на ситуацію. І замість того, аби допомогти дітям справитися з цим стресом, сприймають їх поведінку як привід до застосування різних покарань, що можуть бути проявами насильства.

По-друге, знизилася кількість звернень щодо повідомлення про факти насильства. З 24 лютого 2022 року по 3 серпня 2022 року Національна поліція України зареєструвала понад 58 тис. повідомлень про домашнє насильство. Це більш ніж у два рази менше ніж минулого року [7]. Але зрозуміло, що така статистика не відображає реального стану речей, а свідчить лише про те, що з цього приводу стали менше звертатися. Насправді, домашнього насильства, в тому числі і щодо дітей, не стало менше, але у порівнянні з подіями, які супроводжують воєнні дії, це питання відійшло на другий план.

Тут можна зазначити декілька причин. В першу чергу, самі постраждалі менше почали заявляти, оскільки вважають, що у порівнянні з проблемами війни, їх проблема є малозначимою та, як то кажуть, «не на часі». Наприклад, статистика звернень до мобільних бригад соціально-психологічної допомоги на Сході України показує, що у квітні найбільш поширеними причинами звернень були потреба у психологічній підтримці (37%), гуманітарній допомозі (17%), евакуації (17%), тимчасовому притулку (8%), і лише після цього — психосоціальна допомога у випадках домашнього насильства (4%) [8]. З аналізу цих даних зрозуміло, що в першу чергу люди піклуються про свою безпеку як фізичну, так і психологічну у зв'язку з саме з війною, і лише незначна частина з тих, хто звертався за допомогою, потребували допомоги саме у зв'язку з домашнім насильством.

Потрапляючи в ситуацію насильства під час війни, люди доволі часто применшують проблематику, яка у порівнянні зі смертю, пораненнями, потраплянням в полон, знаходженням на окупованій території, руйнуванням або пошкодженням майна та іншими трагічними подіями внаслідок війни, вважаються ними несуттєвими. Особливо гостро питання знецінення проблеми домашнього насильства постає серед дітей. Не всі дорослі здатні опанувати себе, а тим більше в такій ситуації вислухати та зрозуміти дитину. Для деяких батьків/законних представників взагалі притаманно відмахуватися від дитячих проблем, применшуючи їх значення. Тому діти і не завжди розуміють серйозність питання, вважаючи, що то дрібниці, у порівнянні з тим, що відбувається під час воєнних дій.

Але якщо для пересічних громадян така думка, хоча і неправильна, але зрозуміла, то для органів державної влади, які покликані реагувати на такі факти, вона є неприпустимою. Зниження рівня повідомлення про факти домашнього насильства також пов'язано зі зниженням рівня реагування уповноважених суб'єктів на такі факти. Тут можна виділити ряд як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Так, з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, на деяких територіях, які були тимчасово окуповані або де активно ведуться бойові дії, взагалі припинили або значно обмежили свою роботу органи державної влади та інші суб'єкти, покликані реагувати на факти домашнього насильства. Також відбулися зміни пріоритетів у фінансуванні різних державних та недержавних проєктів, спрямованих на подолання домашнього насильства. Крім того, багато притулків різного типу переорієнтували на розміщення інших категорій осіб, в першу чергу – внутрішньо переміщених. Зазначені причини є об'єктивними і зрозумілими. Існуючі проблеми в усіх сферах суспільного життя ще більше загострилися, а можливості та ресурси держави реагувати на такі ситуації значно зменшилися.

Але, на превеликий жаль, існують і суб'єктивні причини зменшення реагування представників держави на факти домашнього насильства. Наприклад, А. Кривуляк зазначає, що деякі постраждалі розповідали, що правоохоронці дорікали їм, мовляв, ми маємо думати, як перемогти ворога, а ви тут скаржитеся на домашні сварки. І ми повністю згодні з її висновком, що така бездіяльність вбиває довіру цивільного населення до правоохоронних органів [6]. Також були скарги і на роботу судів. Зокрема М. Легенька посилається на свідчення постраждалих осіб, яким було відмовлено у видачі обмежувального припису через побоювання судді, що через війну кривднику не буде де жити [6]. Це є вкрай несприйнятим і потребує моніторингу з цього питання з боку відповідних органів. Також така ситуація свідчить про те, що потребує акцентування уваги під час навчання/підвищення кваліфікації судів та працівників поліції на суворому дотриманні принципу пріоритету інтересів постраждалої особи над інтересами кривдника, що прямо закріплено в законі України

«Про запобігання та протидію домашньому насильству». У протилежному випадку, переживаючи за кривдника, такі представники держави наражають на небезпеку постраждалих осіб та «розв'язують руки» кривднику, який впевнюється у своїй безкарності. Особливу увагу потрібно звертати на необхідність пріоритету інтересів дітей, як безпосередньо постраждалих, так і постраждалих в якості свідків.

Але, незважаючи на складності, в Україні продовжує функціонувати система суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, тож діти, які перебувають на території України, мають можливість скористуватися системою таких заходів, передбачених законодавством. У більш складному становищі опинилися діти, які виїхали за кордон. До стресу, який є наслідком ситуації в Україні, додається стрес нового місця, відсутності друзів та звичного кола оточення. Дорослі особи, які супроводжують дитину, також стесують, окрім всього іншого, через ситуацію знаходження в іншій країні. Як вже зазначалося, свій стрес вони можуть зривати на дітях. Крім того, непоодинокі ситуації, коли дитина виїхала не з батьками, а з іншими родичами або взагалі з незнайомими людьми, що також містить ризик виникнення насильства.

Якщо в Україні дитина знала, куди можна звернутися за допомогою у разі вчинення щодо неї домашнього насильства, то за кордоном це не так просто. Теоретично, вона може звернутися до поліції, але практично це доволі складно. В першу чергу цьому заважає мовний бар'єр, коли дитина не може просто зателефонувати та пояснити, що відбувається, а в деяких випадках навіть назвати адресу. Також має вплив думка про те, що її можуть забрати із родини. Проблема виникає і в тому, що дитина не може поділитися своєю проблемою з дорослими, яким вона довіряє, оскільки їх фізично не має поряд, а по телефону не завжди є можливість поспілкуватися. У випадку насильства щодо дітей часто саме дорослі, яким стало відомо про факт насильства над дітьми, є ініціаторами звернення до поліції, особливо коли діти малолітні та ще не здатні усвідомити протиправність дій, що вчиняються щодо них. В першу чергу, це родичі, але трапляються випадки, що ініціаторами виступають інші особи – сусіди, вчителі, тощо.

Не дивлячись на те, що певна частина дітей за кордоном планує навчатися в школах країн перебування, велика кількість дітей буде продовжувати навчатися онлайн в українських школах. З урахуванням цього, школа, як один із суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, повинна посилити увагу щодо ідентифікації дітей, які від цього постраждали. По-перше, класним керівникам, психологам, іншим уповноваженим особам (наприклад, шкільному офіцеру поліції) доречно проводити заняття з метою підвищення рівня обізнаності дітей з цього питання. Це вкрай важливо, оскільки діти не завжди можуть розпіз-

нати прояви насильства, або ж навіть розуміючи це, применшувати проблему, виправдовуючи таку поведінку батьків чи інших осіб, з якими вони знаходяться, через війну. По-друге, під час таких занять надзвичайно важливо доводити до відома дітей, що вони завжди можуть звернутися за допомогою, зокрема зателефонувати на Національну гарячу лінію для дітей та молоді та отримати консультацію, як правильно діяти в ситуації, в якій вона опинилася. Також важливо зазначити, що якщо дитина знаходиться за кордоном, то в неї також є можливість скористуватися послугами Національної гарячої лінії для дітей та молоді за допомогою онлайн каналів консультування, зокрема через Telegram, Instagram, Facebook та обов'язково зазначити відповідні посилання. Також педагогам потрібно самим звертати увагу на те, як виглядає та поводить себе дитина під час онлайн занять, і у разі підозри не ігнорувати ці факти, а реагувати належним чином. Зрозуміло, що весь спектр заходів реагування в тому випадку, якщо дитина знаходиться за кордоном, не можливий, але це не означає, що реагувати взагалі не потрібно.

Нещодавно ратифікована Україною Стамбульська конвенція прямо вимагає від держави створювати умови для захисту її громадян від домашнього насильства, в тому числі, і за кордоном. З урахуванням цього, важливо, аби серед суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству були посольства/консульства України. Тож на нашу думку, в закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» потрібно внести відповідні зміни з цього питання, а також розробити коло їх повноважень та алгоритм реагування на виявлені факти насильства.

Таким чином, домашнє насильство під час війни щодо дітей характеризується тим, що з'явилося більше факторів, які сприяють його вчиненню. Разом з тим, дещо знизилася можливість щодо його виявлення, особливо у випадку, якщо дитина знаходиться за кордоном. З урахуванням цього педагогам під час онлайн навчання потрібно посилити увагу щодо виявлення випадків домашнього насильства. Крім того, роз'яснювальну роботу потрібно проводити з усіма суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, щодо належного реагування і неприпустимості ігнорування чи применшення цієї проблематики. Також надзвичайно важливою залишається профілактична робота серед дітей щодо самостійної ідентифікації проявів домашнього насильства та підвищення рівня їх обізнаності щодо звернення за допомогою. Домашнє насильство є латентним правопорушенням, а за кордоном його латентність набуває загрозливих масштабів, тому так важливо виявляти ці факти і реагувати на них. З огляду на це питання щодо включення посольств та консульств України до суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству потребує вивчення та є предметом подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Coronavirus: A Jordanian woman pleads for help as domestic abuse cases rise globally. URL: <https://english.alarabiya.net/en/features/2020/04/06/Coronavirus-Jordanian-woman-s-pleas-for-help-highlight-global-rise-of-domestic-abuse.html>
2. Domestic Violence Cases Surge During COVID-19 Epidemic. URL: <https://www.sixthtone.com/news/1005253/domestic-violence-cases-surge-during-covid-19-epidemic>
3. Revealed: surge in domestic violence during Covid-19 crisis. URL: <https://www.theguardian.com/society/2020/apr/12/domestic-violence-surges-seven-hundred-per-cent-uk-coronavirus>
4. Реагування державних органів влади на випадки домашнього насильства під час кризових ситуацій (зокрема пандемії COVID-19) та рекомендації щодо вдосконалення їхньої роботи: Аналітичний звіт / Громадська організація «Ла СтрадаУкраїна». Київ: ТОВ «Агенство «Україна», 2021. 58 с.
5. Практичний вебінар «Домашнє насильство в умовах війни: підняття обізнаності журналістів». URL: https://www.youtube.com/watch?v=1B_mVNCdJg
6. Війна не скасовує потребу протидіяти домашньому насильству. URL: <https://la-strada.org.ua/novyny/vijna-ne-skasovuye-potrebu-protidyaty-domashnomu-nasylstvu.html>
7. У МВС презентували мобільний застосунок для реагування на випадки домашнього та гендерно зумовленого насильства. URL: <https://mvs.gov.ua/news/u-mvs-prezentovali-mobilnii-zastosunok-dlya-reaguvannya-na-vipadki-domashnyogo-ta-genderno-zumovlenogo-nasilstva>
8. Як війна вплинула на домашнє насильство? URL: <http://www.healthright.org.ua/news-by-hr/yak-vijna-vplinu-la-na-domashneh-nasilstvo/>